

Denárové ražby z hradiště Staré zámky v Brně-Líšni a nedalekých Velatic

Luboš Polanský – Jiří Sláma¹

Po zániku velkomoravské říše ztratili soudobí kronikáři a analisté zájem o dění na moravském území a proto 10. století nesporně náleží k „temným“ údobím moravských dějin. O to většího významu potom nabývají archeologické památky a rovněž tak nálezy mincí, které napomáhají poznávat moravskou historii onoho období.

Nepochybně k zajímavým a z hlediska historie i numismatiky důležitým mincovním nálezům náleží denárová ražba získaná již před půl stoletím při archeologickém výzkumu raně středověkého hradiště ve „Starých zámčích“ u Líšně na severovýchodě dnešní brněnské periferie.² I když s tímto nálezem seznámila odbornou veřejnost již před půl druhým desetiletím v krátkém článku J. Hásková, přesto nás nejnovější zjištění numismatického bádání nutí se touto nesporně zajímavou denárovou ražbou opět zabývat.³

ČECHY, blíže nepřiráženo, mincovna *Praha (?)*, denár (typ *ruka/kaplice*)

Av.: v hladkém kruhu ruka shora ze dvou oblouků vycházející mezi písmenem I a znakem \equiv , který se dotýká ruky. Téměř nedochovaný obvod řídice vroubkovaný (?).

Přepis opisu: 12 h $\uparrow\cup$ +AVDIVOZIVT+CI-

¹ Článek vznikl v rámci řešení grantového projektu „*Nejstarší přemyslovské mince 10. století a jejich nálezy v českých zemích*“, reg. 404/05/2134. Projekt byl realizován za finanční podpory ze státních prostředků prostřednictvím Grantové agentury České republiky.

² ČIŽMÁŘ, Miloš: *Encyklopedie hradišť na Moravě a ve Slezsku*, Praha 2004, s. 92–93.

³ HÁSKOVÁ, Jarmila – STAŇA, Čeněk: *Půldenár Boleslava II. z hradiště „Staré zámky“ v Brně Líšni*, Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica I, 1993, s. 107–108. Na možnost jiné klasifikace líšeňské ražby upozornil Zdeněk Petráň v knize LUTOVSKÝ, Michal – PETRÁŇ, Zdeněk: *Slavníkovci. Mýtus českého dějepisectví*, Praha 2005, s. 114–115, pozn. 295.

Správná perokresba mince,
kresba Luboš Polanský.

Chybná perokresba mince
podle Hásková – Staňa, Půldenár, obr. 1.

Rv.: kaplice s ONO pod lomenicí. Obvod vroubkovaný.

Přepis opisu: 12 h † Ů PAVGA.V.CILF A Q

0,695 g; 16,82 x 16,73 mm; 9,5 h

RFA: Cu 3,24%, Zn 0,03%, Au 0,65%, Pb 0,74%, Bi 0,15%, Ag 95,06%, Sn 0,13%.

Naleziště: Staré zámky, Brno-Líšeň.

Archeologický ústav AVČR Brno, inv. č. 105.0-s-519/59.

Popsaná mince se díky své ikonografii, metrologii a nalezišti stala námětem několika hypotetických úvah. Mince je jediným v současné době známým exemplářem svého typu. Za unikátní je třeba označit především část obrazové náplně líce. Tři téměř vodorovné pruhy vedle ruky se nevyskytují na žádném jiném českém denáru.⁴ Ostatní části, tedy ruku, kaplici s ONO a opisy na obou stranách, lze označit za dosud neznámé varianty vzorů, které však již byly v literatuře zaznamenány.

Mince svou metrologií, tedy hmotností a rozměrem, a téměř nečitelnými opisy patří mezi tzv. blíže nepřirazené ražby kladené přibližně do konce 10. století. Jejich společným znakem je nízká hmotnost pohybující se cca v rozmezí 0,35 až 0,75 g, menší průměr cca 15,0 až 18,5 mm, nesrozumitelné opisy a originální kombinace znaků podél rukou, někdy i v kaplici a v neposlední řadě i v samotném obrazu. Podle nižší hmotnosti a průměru jsou některými autory tyto ražby nazývány buď oboly nebo půldenáry. Otázka jejich vzniku, funkce a původu nebyla doposud jednoznačně vyřešena. Dnes k tzv. nepřirazeným ražbám řadíme přibližně 21 typů, resp. variant.⁵

Poprvé se ve větší míře tato skupina mincí objevila v nálezů z polské Bystrzyce [Byrč, Peisterwitz] popsaným Juliem Menadierem,⁶ kde se vyskytlo jedenáct typů (Cach 165–166, 169, 171, 173, 176–177, 179–180 a 183–184), z nichž u devíti se jedná o jediné známé naleziště. Po

⁴ Stejný obraz na líci mince popisuje však již Gustav SKALSKÝ, *Nález českých denárů z konce X. století ve Staré Boleslavi*, Zvláštní otisk ze VII. Ročenky Okresní Jednoty musejní v Brandýse nad Labem, Brandýs nad Labem 1932, s. 67 ve svém výčtu variant denárů dnes označovaných jako tzv. blíže nepřirazené, a to jako skupinku „e) ruka s l na pravé a s třemi šikmými, mírně prohnutými liniemi na levé straně a kaplice v níž ONO“. Mince odpovídá lícem popisu denáru ze Starých zámků (Skalský popisuje tzv. heraldickým způsobem), liší se však od ní na rubu nápisem pod lomenicí, kde je uvedeno zrcadlové N. Jednalo by se tak o variantu mince ze Starých zámků. Skalský bohužel neuvádí původ této mince, ani odkud informaci případně převzal.

⁵ CACH, František: *Nejstarší české mince I.*, Praha 1970, (dále jen Cach), s. 31–32, č. 165–184; ŠMERDA, Jan: *Denáry české a moravské*, Brno 1996, (dále jen Šmerda), s. 54, č. 66 a–c, 67, 68 a–o, 69 a–b.

⁶ MENADIER, Julius: *Der Denarfund von Peisterwitz bei Ohlau in Schlesien. Funde deutscher Münzen aus dem Mittelalter*, Zeitschrift für Numismatik 15, 1887, s. 113–169.

165

166

167

168

169

170

171

172

173

174

175

176

177

178

179

180

181

182

183

184

Bliže nepřiazené české ražby z konce 10. století (typy dle Cacha).

Naleziště	Bystrzyca	Čistěves	Glemminge	Jarocin	Lännäs	Lisówek	Mančice	Miastko	Nagyharsány	Ołobok	Neznámé
Země	Slezsko	Čechy	Skane	Velkopolsko	Angermanland	Lubuško	Čechy	Pomořany	Banát	Velkopolsko	
Stát	Polsko	Česko	Švédsko	Polsko	Švédsko	Polsko	Česko	Polsko	Maďarsko	Polsko	
Nalezeno	1886	1896	1911	1878	1885	1894	1890	1861	1968	1889	
Uloženo	po 999	okolo 995	po 1000	po 1004	po 991	po 1011	před 1000	po 1011	po 1004	okolo 1000	
165	x		1					x			
166	x								1		
167		2							1	x	
168											
169	x										
170		6		x		x	?	x	1		
171	x									x	
172											
173	x										x
174											x
175									1		x
176	x										
177	x										
178											x
179	x										
180	x				1				1		
181											x
182											x
183	x										
184	x										

Tabulka nálezů tzv. blíže nepřirazených denárů.

pěti typech této skupiny bylo nalezeno v Nagyarsány (Cach 166, 168, 170, 175, 180), po dvou typech v Čistěvsi (Cach 167 a 170), v Mančicích (Cach 170 a 173), v Míastku (Cach 165 a 170) a v Oľoboku (Cach 168 a 171), po jednom typu pak v Jarocině, v Lisówku (oba typ Cach 170), v Glemminge (Cach 165) a v Lännäs (Cach 180). U pěti typů této skupiny naleziště neznáme (Cach 172, 174, 178, 181 a 182).

Nejhojnějším a i v nálezech se nejčastěji vyskytujícím typem těchto denárů je typ Cach 170. Jednotlivé nám známé exempláře patřící obecně ke skupině blíže nepřirazených mincí jsou však až na výjimky raženy každý z jiného razidla vykazujícího tu menší tu větší variabilitu v obrazu i opisu, jak nám například ukazují dochované exempláře z Čistěvsi a Nagyarsány.⁷

ČECHY, blíže nepřirazené, mincovna Praha (?), denár (typ *ruka/kaplice*)

AR; 0,742 g; 18,1 x 18,2 mm; 9 h;

Naleziště: Čistěves.

Lit.: Cach 170; Šmerda 68 c; Polanský – Tomková 42.

Muzeum východních Čech, Hradec Králové, inv. č. N-3304.

.....
⁷ Viz např. POLANSKÝ, Luboš – TOMKOVÁ, Kateřina: *Hromadný nález denárů a šperků z Čistěvsi. Revize popisu a dochované části depotu*, Numismatický sborník 21, 2006, (dále jen Polanský – Tomková), č. 42 a 43 či revizní zpracování depotu z Nagyarsány v Maďarsku (autoři Luboš POLANSKÝ – Csaba TÓTH), které je v přípravě.

ČECHY, blíže nepřirazeno, mincovna *Praha (?)*, denár (typ *ruka/kaplice*)

AR; 0,582 g; 18,4 x 17,8 mm; 6 h; dvojráz.

Naleziště: Čistěves

Lit.: Cach 170; Šmerda 68 c; Polanský – Tomková 43.

Muzeum východních Čech, Hradec Králové, inv. č. N-3305.

ČECHY, blíže nepřirazeno, mincovna *Praha (?)*, denár (typ *ruka/kaplice*)

AR; 0,595 g; 17,0 x 17,1 mm; 10,5 h; excentrický ráz.

Naleziště: Nagyharsány.

Lit.: Cach 170; Šmerda 68 c.

Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, inv. č. L.6/1975-57.

Objev této mince vyprovokoval vznik několika nadstavbových hypotéz týkajících se přiřazení, původu a důvodu ztráty mince, na jejichž základě postupně vznikly další teorie dotýkající se politických dějin.

Pavel Radoměský hypoteticky připustil, že by bylo možné ve skupině blíže nepřirazených ražeb hledat nejstarší moravské ražby.⁸ Jejich reprezentantem by mohla být především výše popsaná mince nalezená v Brně-Lišni. K tomuto názoru se přiklonil i Dušan Třeštík, který připustil, že by se mohlo jednat o olomouckou ražbu Boleslava II.⁹ Jak si však níže ukážeme o moravskou ražbu s největší pravděpodobností nejde.

Nález mince v destrukci opevnění hradiště vedl k vytvoření představy o dobytí hradiště Přemyslovci na počátku 90. let 10. století.¹⁰ Tato hypotéza byla založena zejména na určení mince publikované Jarmilou Háskovou.¹¹ Jarmila Hásková interpretovala ražbu jako obol (půldenár) Boleslava II. z mincovny Praha blízký ražbám Cach č. 121 a 125 a tím datovaný před rok 995. Vycházela především z provedení mince, vyobrazení tzv. široké ruky, nezvyklého zobrazení třech hřebů, typu použitého písma a písmen samotných. Tuto interpretaci odmítl Zdeněk Petrán, který jej podle nominálu (obol), obrazového typu, kompletně korumpovaných opisů i místa nálezu řadí do skupiny blíže nepřirazených denárů, konkrétně k typům Cach 170, 171–173 nebo 178. Namítá, že tyto typy mají ikonograficky řadu společných znaků nejen s přemyslovskými, nýbrž i se slavníkovskými ražbami. Pravidelně nečitelné opisy, ale i netypická metrologická data, podle Zdeňka Petráně, zatím nedovolují tyto mince přesněji lokalizovat časově ani místně.¹²

Perokresby denárů typu Cach 121, 125 a 170.

⁸ RADOMĚSKÝ, P.: *K počátkům moravského mincovnictví feudálního období*, in: Sborník I. numismatického symposia 1964, Brno 1966, s. 59.

⁹ TŘEŠTÍK, Dušan: *Sv. Vojtěch a formování střední Evropy*, in: Svatý Vojtěch, Čechové a Evropa, Praha 1998, s. 92, 106, pozn. 50.

¹⁰ STAŇA, Čeněk: *Mince jako historický pramen v archeologických nálezech 8.–12. století*, in: Denárová měna na Moravě, Brno 1986, s. 87; TÝŽ, *Pronikání Boleslava II. na Brněnsko ve světle archeologických objevů*, in: Přemyslovský stát kolem roku 1000. Na paměť knížete Boleslava II. (+ 7. února 999), Praha 2000, s. 205; SLÁMA, Jiří: *Nové nálezy mincí v české archeologické literatuře*, Numismatické listy 48, 1993, s. 2; TŘEŠTÍK, D.: *Sv. Vojtěch*, s. 92 a 106, pozn. 50.

¹¹ HÁSKOVÁ, J. – STAŇA, Č.: *Půldenár*, s. 107–108.

¹² LUTOVSKÝ, M. – PETRÁŇ, Z.: *Slavníkovci*, s. 114–115, pozn. 295.

Mezi mince ze skupiny tzv. blíže nepřirazených ražeb patří svým nominálem a místem nálezu i ražba Cach 125. Je znám pouze jeden kus nalezený v polské Bystrzyci. Jedná se o obol typu ruka/poprsí. Opisy má také zkorumpované, připomínající sice jméno knížete Boleslava a pražské mincovny, nicméně interpretace jména panovníka je minimálně velice sporná, lze z něj totiž vyčíst i jméno Soběslav. Do souvislosti s naším půldenářem ho uvedla Jarmila Hásková,¹³ na základě vyobrazení široké ruky se třemi hřeby. O znaku vedle ruky na našem denáru však nelze jednoznačně tvrdit, že se jedná o tři hřeby. Od klasického vyobrazení tzv. třech hřebů se velice liší.¹⁴ Tři téměř vodorovné čárky mohou být i nedoraženým vyobrazením písmene E tak, jak ho vidíme na jiném denáru z bystrzyckého nálezu.¹⁵

IV/6

Perokresba denáru typu Fiala IV/6 nalezeného ve slezské Bystrzyci (Byrč, Peisterwitz).

Oproti denáru Cach 125 má mince Cach 121 zcela jasně vyražené opisy BOLESLAV DVX a PRAGA CIVIT CI a podél ruky písmena alfa a omega. K tomuto obolu existují navíc, na rozdíl od půldenářů ze skupiny blíže nepřirazených, i ikonograficky zcela shodné ražby denárového nominálu (typ Cach 120). Obě ražby jsou známy v hojném počtu exemplářů a byly objeveny ve vícero nálezech. Typ Cach 121 lze jednoznačně přidělit knížeti Boleslavovi a pražské mincovně. Ze skupiny blíže nepřirazených obolů tak vypadává, přestože má k většině těchto typů velice blízko svou základní obrazovou náplň (typ ruka/kaplice).

Naše mince má společné znaky především s typem Cach 170 a potažmo Cach 121. Mince těchto typů jsou známy z více variant s obdobnými drobnými odchylkami v obrazech a v opisech. Spojitost je patrná na rubní straně nejen v obraze kaplice s ONO či OHO pod lomenicí, ale především v opise. Rubní opis lze totiž číst nejen na naší minci, jak již zmínil Gustav Skalský a po něm i Jarmila Hásková,¹⁶ jako koruptelu opisu Praga civitas, ale i na typu Cach 170. Zde vykazuje velkou variabilitu, ale stále je jej možné interpretovat stejným způsobem. Dostáváme zde jakousi vývojovou řadu opisu postupně se na jednotlivých typech korumpující.

¹³ HÁSKOVÁ, J. – STAŇA, Č.: *Půldenár*, s. 107–108.

¹⁴ Tři linie vedle ruky avšak zcela odlišného provedení, tj. sbíhající se směrem k ruce a patrně znázorňující nedoražené tzv. tři hřeby jsou vyraženy také na denáru typu Cach 85. Porovnáním originálu mince z poděbradského nálezu (typ XIX–1–1) se starozámeckým denářem přesvědčivě ukazuje, že tento typ, stejně tak jako denár Cach 125, nemá v tomto ohledu žádnou ikonografickou návaznost na náš exemplář.

¹⁵ MENADIER, J.: *Der Denarfund von Peisterwitz*, s. 122, č. 76, tab. V/9.

¹⁶ SKALSKÝ, G.: *Nález*, s. 67; HÁSKOVÁ, J. – STAŇA, Č.: *Půldenár*, s. 107–108.

Základní opis PRAGACIVIT Q na Cach 121 se korumpuje na PVIAGIVCIVITV Q na typu Cach 170 (PAVGACIVITI Q či DAIVGIAPAATIVC) a na PAVĠA.V.CILI'Λ Q na našem denáru. Na tomto vývoji je znát snaha po symetrizaci opisu vrcholící na našem denáru vložení písmene V odděleného tečkami do opisu tak, aby tvořil protipól vrcholu kaplice a zároveň vyražení počátku a konce opisu PΛ a Λ Q.

P R Λ G	Λ	C I V I T	Q	
P VI Λ G I V		C I V I T	V Q	VI = R
DAI V G I Λ		P Λ Λ T I V C		P = CI zrcadlově
P Λ V G	Λ	C I V I T I	Q	
P Λ V Ġ	Λ .V.	C I L I	Λ Q	

Rubní opisy na našem půldenáru a obolech typu Cach 170 lze interpretovat jako koruptelu PRAGACIVITAS. Oproti tomu lícní opisy vykazují větší variabilitu a znešvaření. Nicméně i v tomto případě je zcela zřejmé, že náš půldenár a varianty typu Cach 170 jsou si velmi blízké a chtěly vyjádřit jedno a totéž.¹⁷

+ΛIVA CI VDIOIZVD Λ
 +VIVOZIVACIV
 +ΛVDIVOZIVT+CI-

Typ Cach 170 lze na základě opisu líce rozdělit do dvou variant podle počtu písmen v tomto opise, a to na variantu s krátkým a dlouhým opisem. Koncové CIV vyskytující se na variantách s krátkým opisem a našem (zde – je nedoražené V) je chybně vyraženo DV[X], kde CI = Q = D. Varianty opisu jména knížete jsou však touto metodou nerekonstruovatelné. Jen nepřímo tak lze předpokládat, že se jedná o jméno knížete Boleslava II. nebo III. Vyplyvá to z indicií, kterými jsou pražská mincovna, titul *dux* a přibližná datace tohoto typu. Na základě opisů a ikonografie obrazové náplně lze náš půldenár přiřadit do blízkosti typu Cach 170 raženém po typu Cach 121. Tento typ (ruka/kaplice) je chronologicky zařazen před tzv. ethelredský typ ruka/poprsí. Jiné varianty tohoto typu (Cach 132–135, 142–143) jsou pak kladeny až za ethelredský typ, dokonce až do počátků vlády Boleslava III. (Cach 185) a Jaromíra (Cach 228–229). Předpokládáme-li počátek ražby tzv. ethelredského typu nejdříve na konci 80. let 10. století, je možné náš půldenár klást zhruba do širokého rozmezí počínaje koncem 80. let 10. století a konče počátkem 11. století. Pouze na základě vývoje opisu a použitých znaků vedle ruky je možné vyslovit upřesňující hypotézu, že tato mince mohla být spíše vyražena až v druhé polovině vymezeného období.

Denár typu Cach 170,

var. a – s dlouhým opisem.

var. b – s krátkým opisem.

¹⁷ SKALSKÝ, G.: *Nález*, s. 68.

Nález této mince na hradišti Staré zámky v Brně-Lišni není ojedinělý. Již v letech 1890–1891 byl na hradišti nalezen při výzkumu Martina Kříže denár.¹⁸ V Cachově soupisu byl interpretován jako typ číslo 63.¹⁹ Zde však evidentně došlo k pochybení, když byly s líšeňskou lokalitou spojeny informace o denáru z Velatic, který v této práci zcela chybí. Tento omyl pak převzala další literatura.²⁰ Ve skutečnosti se jedná o jiný denár, jehož popis není bohužel příliš přesný. „Na Starých zámkách samých našli jsme v neporušené vrstvě se střepy s vlnitou okrasou také stříbrnou minci, mající na jedné straně ruku prozřetelnosti, na druhé chrámovou kapličku a pod ní vedle sebe položené meče; na obou je legenda nesrozumitelná. Mince tohoto druhu považují se za obchodní a kladou se do X. a XI. století (Ed. Fiala *Beschreibung der böhmischen Münzen*. 1891. pag. 22–27).“²¹ Kdybychom vzali popis doslovně, museli bychom konstatovat, že se jedná o zcela neznámý typ českého denáru. Popis však dovoluje dvojí interpretaci. První klade tento typ do blízkosti blíže nepřirazených typů ruka/kaplice, obzvláště pak typu Cach 169, který má pod lomenicí písmeno I a položený meč. Absence zmínění znaků vedle ruky a nápisu pod lomenicí však umožňuje interpretovat popis jako laickou deskripci denáru mající na líci ruku samotnou a na rubu pak kaplici bez nápisu, kdy za meče mohly být omylem považovány ne zcela zřetelně vyražené či špatně dochované dva pražce. V tomto druhém případě by tak mohlo jít o variantu denáru Cach 30 se zkorumpovanými opisy, jak je známe například u typu Cach 42, který také na rubní straně nemá žádný nápis pod lomenicí. Bližší zařazení tohoto ztraceného denáru bohužel na základě dochovaných poznámek není možné.

Třetí nález, který je dáván do souvislostí s nálezy v Brně-Lišni je nález z nedalekých Velatic. I zde byl totiž objeven denár, který lze však na rozdíl od ostatních velmi dobře určit. Na základě Červinkova popisu²² lze konstatovat, že se jedná o ražbu Boleslava II. z pražské mincovny typu kříž/kaplice mající ve třech úhlech kříže po jednom kroužku a ve čtvrtém jeden bod a pod lomenicí ONO. Jedná se o variantu typu Cach 63 (Fiala II/9),²³ velmi blízkou variantě z nálezu v Poděbradech typ XII var. 5.²⁴ Je-li přepis opisu líce (+BZLAVDV+) správný, jedná se o nové razidlo rozšiřující o další exemplář již tak docela značnou variabilitu kolků tohoto typu. Zároveň lze tento typ poměrně velmi přesně datovat do období konce 70. let 10. století, a to na základě výzkumu přeražeb denárů z poděbradského nálezu a z ní vyplývající revize chronologie tohoto a jemu blízkých typů.²⁵

•••••

¹⁸ KRÍŽ, Martin: *Kůlna a Kostelík*, Časopis vlasteneckého muzejního spolku olomouckého 10, 1893, s. 73; ČERVINKA, Inocenc Ladislav: *Slované na Moravě a říše velkomoravská. Jejich rozsidlení, památky a dějiny*, Brno 1928, s. 85; RADOMĚRSKÝ, Pavel: *České, moravské a slezské nálezy mincí údobí denárového (10.–12. století)*, in: *Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku II. 1*, Praha 1956, (dále jen NÁLEZY II. 1), č. 1649.

¹⁹ CACH, F.: *Nejstarší české mince*, s. 54, č. nálezu 25.

²⁰ HÁSKOVÁ, J. – STAŇA, Č.: *Půldenár*, s. 108.

²¹ KRÍŽ, M.: *Kůlna a Kostelík*, s. 73.

²² ČERVINKA, Inocenc Ladislav: *Nálezy mincí z Moravy*, Časopis vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci 45, 1932, s. 8; NÁLEZY II. 1, č. 1650.

²³ FIALA, Eduard: *České denáry*, Praha 1895, (dále jen Fiala), s. 233, typ VII, č. 88–91, tab. II, č. 9.

²⁴ RADOMĚRSKÝ, P.: *Studie o počátcích českého mincovnictví I. Nález českých denárů z 10. století v Poděbradech*, Numismatický sborník 9, 1966, typ XII–5.

²⁵ LUKAS, Jiří – POLANSKÝ, Luboš: *Přeražby českých denárů z poděbradského nálezu. K otázce vnitřní chronologie nejstarších variant mladšího bavorsko-švábského typu a denárů se širokou rukou*, Numismatický sborník 22, 2007, s. 85.

63

Perokresba denáru typu Cach 63.

Nálezy přemyslovských denárů ražených v 10. století jsou na Moravě velmi vzácné. Nehledíme-li na jejich výskyt v pokladech zakopaných někdy na počátku 11. století v Kelči a ve slezském Komárově, kde je doprovázejí některé zahraniční i mladší přemyslovské ražby, potom je známe pouze z několika nálezů z Olomouce a z líšeňského hradiště a z jeho blízkého okolí.²⁶ Denáry Boleslava II. nalezené v Olomouci bývají historicky spojovány s přemyslovským ovládnutím středoevropské části významné obchodní magistrály, která vycházela z kordóbského chalífátu a přes západní Evropu, Prahu, Olomouc, Krakov a Kyjev směřovala dále na východ.²⁷ Pro Přemyslovce bylo obchodní podnikání spojené s touto cestou zdrojem obrovského bohatství. Doklad přemyslovského ovládnutí severní Moravy, kudy stezka procházela, bývá spatřován v existenci moravského biskupa zmiňovaného jedinkrát, a to v souvislosti s jeho účastí na církevním soudu konaném v dubnu 976 v Mohuči nad chrámovým kantorem Gozmarem. Tam byl moravský biskup přítomen spolu s dalšími třemi sufragány mohučského metropolitě. Podřízenost moravského biskupa právě tomuto církevnímu hodnostáři je nejlépe vysvětlitelná právě přemyslovským mocenským zásahem na Moravě, neboť si až do té doby na toto území po církevní stránce činilo nárok arcibiskupství salcburské.²⁸

Druhým moravským nalezištěm českých denárů ražených v 10. století je hradiště v poloze „Staré zámky“ u Líšně na Brněnsku a potom nedaleko ležící Velatice. Díky intenzivnímu archeologickému výzkumu je líšeňské hradiště poměrně dobře známo.²⁹ K jeho stavbě byla vyhlédnuta

•••••
²⁶ KUČEROVSKÁ, Taťána: *Moravské nálezy mincí z 10. a 11. století a jejich význam pro objasnění nejstarších dějin země*, in: *Nálezy mincí – významná součást sbírkových fondů našich muzeí*, Praha – Ostrava 1996, s. 19–22.

²⁷ K olomouckým nálezům denárů Boleslava II.: srov.: BLÁHA, Josef: *Topografie a otázka kontinuity rané středověkého ústředí v Olomouci*, in: *Přemyslovský stát kolem roku 1000. Na paměť knížete Boleslava II. (+ 7. února 999)*. Praha 2000, s. 188; BLÁHA, Josef – POLANSKÝ, Luboš: *Nález nové varianty denáru Boleslava II. typu ruka / poprsí ve Wurmově ulici 3 v Olomouci*, *Numismatický sborník* 20, 2005, s. 147–150.

²⁸ TŘEŠTIK, Dušan: *Moravský biskup roku 976*, in: *Ad vitam et honorem Jaroslava Mezník*, Brno 2003, s. 211–220.

²⁹ Výsledky archeologických výzkumů líšeňského hradiště publikoval v řadě studií Čeněk Staňa, který se pokusil i o historickou interpretaci těchto výsledků. Srovnej poslední nejdůležitější studie věnované této tematice: STAŇA, Čeněk: *Velkomoravské hradiště Staré Zámky u Líšně. Stavební vývoj*, *Monumentorum tutela – Ochrana pamiatok* 8, 1972, s. 109–171; TÝŽ, *Archaologische Erforschung mährischer Höhenburgwälle*, in: *Frühmittelalterliche Machtzentren in Mitteleuropa. Mehrjährige Grabungen und ihre Auswertung*, Brno 1966, s. 265–275; TÝŽ, *Pronikání Boleslava II.*, s. 197–208.

ostrožna ve tvaru protáhlého rovnoramenného trojúhelníka vymodelovaná v terénu krasovým potokem Říčkou a úzkou strží. S okolní krajinou je ostrožna spojena pouze úzkou šíjí. Již v pravěkém období byla tato plocha několikrát osídlena. Naši slovanští předkové tam někdy v průběhu 9. století vybudovali mohutně opevněné hradiště. Na jeho nejvyšším místě (na akropoli) postavili dvorec ohrazený palisádou. Na jeho ploše stály velké srubové stavby a snad i kostel. Hradiště tehdy bylo nepochybně mocenským centrem na dnešním Brněnsku. Po čase však potkala hradiště katastrofa. Velký požár zničil jeho zástavbu a poničil i část opevnění. Tato událost je spojována se zánikem velkomoravské říše na počátku 10. století.

Život na líšeňské ostrožně touto událostí však nezanikl a pokračoval – byť již s menší intenzitou – i po celé 10. století. Na nejvyšším místě někdejšího velkomoravského hradiště byla vybudována nová hradba, která zmenšila plochu původní akropole přibližně na polovinu. S touto fází opevnění je spojena stavba několika srubových příbytků. Do života hradiště však po čase opět zasáhly jakési boje, jejichž důsledkem byla destrukce opevnění i přilehlých staveb. Archeologové kladou tuto událost kamsi do poslední třetiny 10. století. Ani tehdy však lidé líšeňskou ostrožnu neopustili. Opevnění hradiště sice již neobnovili, ale na jeho ploše si postavili své příbytky. Jeden menší objekt byl dokonce postaven v místech rozvaleného opevnění a přilehlého zavaleného příkopu. Když přestala být tato stavba používána, dostal se do jejího zásypu výše popsany denár. Z celkové nálezové situace je zřejmé, že se tak stalo až po určité době po zániku stavení při samovolném zaplňování objektu zeminou z jeho blízkého okolí. Někde tam se nejspíše jako ztrátová mince denár nalézal. O nálezových okolnostech denáru získaného na líšeňském hradišti již v roce 1890–1891 není nic známo. Totéž se týká i denáru nalezeného v nedalekých Velaticích.

Výskyt denárů na líšeňském hradišti i v jeho blízkém okolí je nepochybně odrazem určité historické situace. V této souvislosti je zapotřebí upozornit, že na líšeňském hradišti se sporadicky našly i zlomky keramických lahví nejspíše české provenience. Úvahy o tom, že se stejně jako Olomoucko i Brněnsko někdy ve druhé polovině 10. století dostalo do zájmové sféry Přemyslovců má nepochybně své opodstatnění. Brněnskem např. procházela jedna ze stezek, jež vycházela z Čech a po překročení Českomoravské vysočiny směřovala k jihovýchodu a dále do karpatské kotliny. O úzkých kontaktech pražských Přemyslovců s uherským prostředím svědčí např. tzv. chazarská korespondence, na jejímž zdárném doručení měl český kníže svůj podíl.³⁰ V souvislosti s přemyslovským zásahem na jižní Moravě nutno vzpomenout i některých údajů v listině bavorského vévody Jindřicha II., datované kamsi do let 985–991, která se při stanovení vlastnictví pasovského biskupství ve Východní marce zmiňuje též o moravské hranici kdesi u Štokravy (tam tuto hranici musel někdo mocensky prosadit) a potom o českých kolonistech usedlých u Perschlingu.³¹ Jistě není nutno v této souvislosti zvlášť připomínat často citovaný Metodějův slib daný při křtu knížeti Bořivoji, že se po přijetí křtu stane pánem pánů svých. Pokud Metodějovým slovům rozumíme tak, že se tato předpověď vztahuje i na Bořivojovy potomky a že již došlo k jejímu naplnění, potom by museli Přemyslovci ovládnout Moravu někdy před

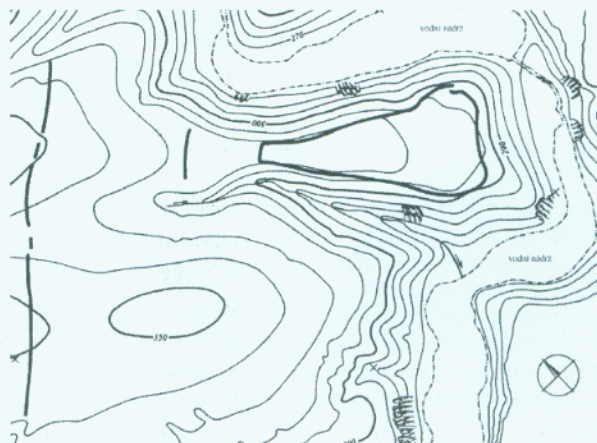
³⁰ KAPLONY, Andreas: *Routen, Anschlussrouten, Handelshorizonte im Brief von Hasdäay b. Šaprūt an den hazarischen König*, in: Ibrahim ibn Yacqub at Turtushi: Christianity, Islam and Judaism Meet in East-Central Europe, c. 800–1300 A. D., Praha 1969, s. 140–168; PUTÍK, Alexandr: *Notes on the name GBLYM in Hhasdai's letter to the Khaqan of Khazaria*, in: Ibrahim ibn Yacqub at Turtushi: Christianity, Islam and Judaism Meet in East-Central Europe, c. 800–1300 A. D., Praha 1969, s. 169–175; *Magnae Moraviae fontes historici III*, Brno 1969, s. 245, č. 112.

³¹ CDB I, č. 35, s. 41–42; *Magnae Moraviae fontes historici III*, Brno 1969, s. 94, č. 61.

dobou sepsání Kristiánovy legendy, která Metodějova slova cituje.³² Méně přesvědčivý je potom případný odkaz na Kosmovu větu o obsazení Prahy a Moravy polským Boleslavem Chrabrým, kde z uvedení hlavního přemyslovského sídla a Moravy v jedné větě se někdy usuzuje na jejich úzký vztah.³³

O přemyslovském zásahu na jižní Moravu současné historické bádání nepochybuje.³⁴ Otázkou však zůstává, kdy k němu došlo a zda je s ním možné spojovat destrukci mladšího opevnění na líšeňské akropoli. Archeologický materiál umožňuje zkázu tamější hradby pouze přibližně datovat kamsi do poslední třetiny či čtvrtiny desátého století.

I když archeologické i historické bádání hledá po zániku líšeňského objektu nové správní centrum Brněnska nejčastěji na území dnešního Starého Brna, dosavadní pouze příležitostný archeologický výzkum v těchto místech nepřinesl odpověď na otázku, kdy k jeho založení došlo.³⁵ Zatím také nevíme, jak situaci na Brněnsku ovlivnila polská nadvláda nad Moravou na počátku 11. století, která jinde na Moravě zanechala přesvědčivé stopy. Je ovšem nepochybné, že v polovině 11. století náleželo již Brno k předním přemyslovským moravským správním hrádům.

Půdorysný plán hradiště Staré zámky v Brně-Líšeň.

•••••

Luboš POLANSKÝ – Jiří SLÁMA, *Denarii* found at the hill fort in Staré zámky (Brno-Líšeň) and in the closely located Velatice

The *denarius* found during archaeological excavations at the early medieval hill fort in Staré zámky near Líšeň (north-eastern periphery of Brno) fifty years ago undoubtedly seems to be one of the very important and interesting finds from the historical and numismatic point of view. Because of

•••••

³² *Kristiánova legenda Život a umučení svatého Václava a jeho báby svaté Ludmily*, ed. Jaroslav LUDVÍKOVSKÝ, Praha 1978, kap. 2, s. 18.

³³ *Die Chronik der Böhmen des Kosmas von Prag*, ed. Bertold BRETHOLZ, MGH SRG NS II, Berlin 1923, I. 40, s. 75.

³⁴ WIHODA, Martin: *Morava v 10. století*, in: *České země v raném středověku*, Praha 2006, s. 53–73; SLÁMA, Jiří: *Přemyslovci a Morava*, Sborník Společnosti přátel starožitností 2, 1991, s. 51–68.

³⁵ ZAPLETALOVÁ, Dana: *Staré Brno a brněnská předlokační aglomerace*, *Archeologické rozhledy* 58, 2006, s. 759–771 (tam shrnuta i starší literatura k uvedenému tématu).

its iconography, metrology and location, it became an object of several hypothetical discussions. The coin is the only specimen of its type. The obverse image (esp. three horizontal lines close to hand) is regarded as unique. It has been attributed as belonging to the so-called unspecified series of the 10th century. Low weight, almost illegible marginal legends and original combinations of marks along hands, sometimes in case of chapel or the whole image – these coins have all that in common. Because of their lower weight and diameter, they have been described as *oboli* or half-*denarii* by some authors. Their appearance, function and origin have not been solved yet. Some 21 types of the known 10 finds have been registered among these so-called unspecified series up to date.

The coin found in Staré zámky provoked several hypotheses dealing with attribution, origin and reasons of appearance of the coin, and on this basis, other theories appeared trying to apply the facts to the political history. Some scholars hypothetically approved, that these coins of the so-called unspecified series could be regarded as the oldest Moravian issues. Other scholars misinterpreted the find at the destructed hill fort as having been in connection with its conquest by the Přemyslids at the beginning of the AD 990s. This widely criticised hypothesis came from the erroneous interpretation of the archaeological context (the coin has not been found in the destructed fortification) and also from the vague typological classification, plus unrealistic dating (before AD 995) published by J. Hásková. The authors of this article bring arguments supporting the fact, that the coin (together with the closely connected type of Cach 170) was struck in Prague under Boleslav II, possibly in the AD 990s.

Such find at the hill fort of Staré zámky in Brno-Líšeň is not isolated. Another *denarius*, later interpreted as of no. 63 of the Cach list, was discovered there in 1890–1891 during excavations led by M. Kříž. The authors of this article prove it to be an error, repeated by the following scholars. The coin, because of its only preserved margin, is regarded as an unknown type with the highest probability, but it could not be more precisely attributed based on the incomplete information registered up to date.

The third coin – possibly related to the finds of Brno-Líšeň – has been discovered in the nearby located village, Velatice. A *denarius* of the Cach type no. 63 has been found there. Unfortunately, this coin has not been preserved up to date either. If the published obverse marginal legend is correct (+BZLAVDV+), it seems to be another new die enriching the actual – quite variable – collection of dies of this type. Paralelly, this type could be relatively exactly dated to the end of the AD 970s based on examination of the Poděbrady hoard containing overstruck *denarii* and also deducing from the resulted chronological revision of this type and some related ones.

Finds of the Přemyslid *denarii* struck during the 10th century are rare in Moravia. Not regarding their appearance in hoards of the 11th century found in Kelč and Komárov (Silesia) – accompanying some foreign and earlier Přemyslid coins there – these coins are known only from Olomouc, Brno-Líšeň and Velatice. The *denarii* struck under Boleslav II found in Olomouc used to be historically connected with the Přemyslid hegemony over the central European part of the important trading route starting in the Caliphate of Cordoba, leading via west Europe, Prague, Olomouc, Cracow and Kiev further to the east. Staré zámky near Brno-Líšeň, plus Velatice, seem to be the second location for finds of Bohemian *denarii* of the 10th century in Moravia. Occurrence of *denarii* (as well as fragments of ceramic bottles of the Bohemian provenance) at the hill fort of Brno-Líšeň positively reflects certain historical situation. Theories supposing the Olomouc area and the Brno area to be the Přemyslid spheres of interest in the second half of the 10th century still evidently have their reasons. For example, one of the routes starting in Bohemia and crossing Brno, while passing Českomoravská vrchovina (the Czech-Moravian Highlands), it turned to the south-east and then continued to the Carpathian basin. The Přemyslid intervention in this part of Moravia is indirectly proved by some notes in historical sources, and scholars have no doubt about it. The question is, when it was and if it is possible to connect it with destruction of the later fortification of the Líšeň hill fort. Archaeological material can help to date the destruction of the local walls to the last third or quarter of the 10th century, i. e. to the period when the mentioned Přemyslid *denarii* reached the Brno area. More exact dating of the destruction of the hill fort and the paralel impact of the Přemyslids there is impossible any way based on the above mentioned coin finds.

English by V. Novák